

Αναδιφώντας το χθες (323)

Εικόνες από την Ανθεμούσα, τη Δρυούσα, την Ηδύλη: εικόνες από την «Ηδεία Νήσο Σάμο» (4)

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

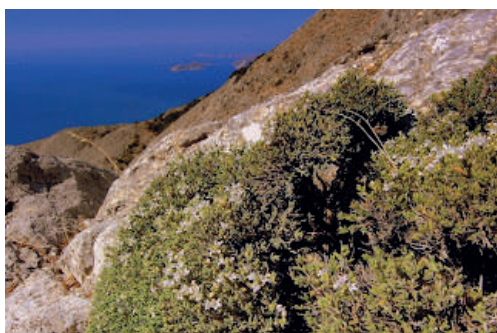
Συνεχίζουμε και τελειώνουμε σήμερα την περιήγησή μας στην «Ηδεία Σάμο». Το νησί εξαιτίας του επανειλημμένου του κατά τον 16^ο αιώνα έχει χωριά μεγάλα σε πληθυσμό και λίγα σε αριθμό. Όμως, πέραν της πρωτεύουσας Βαθέως και της «συμπρωτεύουσας» Καρλοβάσου, καθώς και των τουριστικών οικισμών Πυθαγορείου και Κοκαριού, λίγα είναι τα χωριά που δεν καταρρέουν σήμερα πληθυσμιακά και οικιστικά, και σίγουρα τέτοιο δεν είναι το γυναικωχώρι μου Πύργος, στο κέντρο του νησιού, πάνω στο όρος Άμπελος. Παρά την εξαιρετική αρχιτεκτονική του φυσιογνωμία, εγκαταλείπεται με ολοένα εντεινόμενο ρυθμό. Το μέλλον είναι δεδομένο, αν δεν επιτραπεί στους κατοίκους της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αγοράσουν και να συντηρήσουν τα καταρρέοντα «αρχιτεκτονικά μαργαριτάρια» όλων αυτών των χωριών. Παραδείγματα υπάρχουν, όπως στους Βουρλιώτες και στους Μανολάτες στα βόρεια, όμως ακόμη και για την αγορά γης απαιτείται πιστοποιητικό φρονιμάτων, όχι κοινωνικών τώρα πια αλλά εθνικών. Η σύζυγός μου πριν από λίγα χρόνια είχε την ατυχή εμπνευσή να αγοράσει ένα περιβολάκι και απαιτήθηκε η σύγκληση και έγκριση ειδικής επιτροπής, η οποία φαίνεται αποφασίζει για το αν είσαι κατάσκοπος ή πράκτορας των Τούρκων...

προσελκύσει, ως σκαλοπάτι προς την Ευρώπη, όπως γινόταν άλλωστε στα προϊστορικά και ιστορικά χρόνια, τότε όμως με αγαθά αποτελέσματα. Στην πραγματικότητα και σήμερα τα αποτελέσματα είναι αγαθά, αφού η οικονομία του νησιού ενισχύεται ετησίως με πολλά εκατομμύρια ευρώ, από εκείνα που προσφέρει η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να κρατήσει τα εσωτερικά της σύνορα ανέπαφα. Πολλοί είναι οι Σαμιώτες που ζουν, άμεσα ή έμμεσα, από τα χρήματα αυτά, και άλλα της Υπάτης Αρμοστείας του ΟΗΕ και ανθρωπιστικών οργανώσεων, που ενισχύουν έτσι μια οικονομία μη παραγωγική, που μόνο απ' αυτά, τις αγροτοκτηνοτροφικές επιδοτήσεις και τα έσοδα του τουρισμού έχει να περιμένει. Τα παραδείγματα μονάδων που όντως παράγουν και εξαγουν, όπως εκείνης του Αμυρώνη από το 1978 με ορχιδέες και της Τυροκομικής Βουρλιώτης στους Μυτιληνιούς με το μοναδικό σαμιώτικο «αρμόγαλο», είναι ελάχιστα. Να σημειώσουμε ότι ο Γιακουμής Αμυρώνης θεωρείται ως ο άνθρωπος που έφερε την καλλιέργεια της ορχιδέας στην Ελλάδα.

Όμως η πλειοψηφία των Σαμιωτών δεν βλέπει έτσι τα πράγματα, υποβοηθούμενη από τα μεταναστευτικά ρεύμα (ήτιστα, κουπόνια αγορών, εισιτήρια, εργασία συνοριοφύλακα και φύλακα campus-Κέντρου Ελεγχόμενης Δομής για τους ψηφοφόρους κ.ά.). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της παράνοιας του «για όλα φαίνεται οι πρόσφυγες» είναι εκείνο της προβληματικής λειτουργίας του βιολογικού καθαρισμού στην πρωτεύουσα Βαθύ. Η έντονη μυρωδιά υδρόθειου στην ατμόσφαιρα αποδιδόταν χωρίς δεύτερη σκέψη σ' αυτούς, αν και το campus τους ψηλά στο βουνό δεν διέθετε σύνδεση με το αποχετευτικό δίκτυο. Σήμερα που εγκαταστάθηκε σε περιοχή στο κέντρο του νησιού, το πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει και να μεγαλώνεται, όμως κανένας δεν διανοείται να ανασκευάσει τις πρότερες κατηγορίες ή πολύ περισσότερο να εγκαλέσει τους υπεύθυνους που παρέλαβαν το έργο οι εκείνοι που το κατασκεύασαν ελαττωματικό. Η τοπική εβδομαδιαία εφημερίδα δημοσιεύει επίσης ρατσιστικά σχόλια, παρ' ότι στους συνεργάτες της περιλαμβάνονται σημαντικοί άνθρωποι των γραμμών. Φαντάζομαι ότι τα αντιμετώπιζουμε με τη μέθοδο της αδιαφορίας. Όμως, κατά το απόφθεγμα του Έντμουντ Μπεργκ, «το μόνο που απαιτείται για την επίκρησή του κακού είναι να μην κάνουν τίποτα οι καλοί».

Ένας άλλος θησαυρός του νησιού είναι εκείνος των αρωματικών φυτών. Παρ' ότι ατελής μελετημένη η χλωρίδα του, διαθέτει πλούτο αρωματικών και ιαματικών φυτών, στη συλλογή των οποίων πιο γνωστή είναι η οικογένεια Καλογήρου στο ορεινό χωριό Κουμαραδαίο. Η οικογένεια έγινε γνωστότερη εξαιτίας της παλιότερης συνεργασίας της με την εταιρεία καλλυντικών Κορρές. Ιαματικές ιδιότητες διαθέτουν και κάποια από τα προϊόντα της μέλισσας, όπως η πρόπολη. Αυτό δείχνει ότι οι παραγωγικές δυνατότητες υφίστανται στο νησί, όμως η νεολαία, όταν δεν γεμίζει τις καφετέριες, προτιμά να ασχολείται με τον τουρισμό ή να υπηρετεί στις πολυάριθμες ακόμη στρατιωτικές μονάδες με το καθεστώς της πενταετούς θητείας, η οποία παρατείνεται επ' άπειρο, μέχρι τη συνταξιοδότηση. Με τη γεωργία ασχολούνται ελάχιστα κι ακόμα λιγότερο με την κτηνοτροφία, η οποία περιορίζεται σε ελάχιστες γίδες και μοσχάρια. Κι όμως το εργατικό δυναμικό υφίσταται και μάλιστα πάνω στο νησί, στο campus των μεταναστών, οι οποίοι εκλιπαρούν κυριολεκτικά για ένα μεροκάματο. Όμως οι διαδικασίες που απαιτεί η γραφειοκρατία του ελληνικού κράτους για να προσλάβει ένας εργοδότης αλλοδαπό εργαζόμενο είναι εξαντλητικές και τελικά απαγορευτικές. Έτσι η πλειοψηφία των ελαίων του νησιού ρημάζει, ενώ και τα δάση και οι βοσκοτόποι του μένουν αβρόσκητοι από ζώα, που θα μπορούσαν να προσφέρουν γαλακτοκομικά προϊόντα υψηλής ποιότητας.

Να σημειώσουμε ότι ένα τμήμα του τουρισμού του νησιού είναι υψηλό επιπέδου, πολιτισμικός επαναλαμβανόμενος τουρισμός, όπως αυτός που δέχεται το Ρέθυμνο κατά τη δεκαετία του 1980. Εκείνο που ανεβάζει το νησί ψηλά στις λίστες των τουριστικών προορισμών, πέραν των αρχαιοτήτων και του πρασιού του, είναι η καθαρότητα της θάλασσάς του, αποτέλεσμα όχι της έλλειψης ρυπανουσών δραστηριοτήτων αλλά και του «μπαγαζιού» που διατρέχει το Αιγαίο και ανανεώνει τα νερά. Η θάλασσα αυτή, παρότι κρύα και ολιγοτροφική, συγκριτικά με άλλες, εξακολουθεί να προσφέρει πλούσια τα αλιεύματά της, κυρίως στους αλιείς του Μαραθοκάμπου αλλά και των απέναντι νησάκιων Φουρώνων (Κορσοει). Ο τουρισμός του νησιού εκτιμά επίσης το γεγονός ότι μπορεί να κάνει μια ημερήσια εκδρομή απέναντι στην Τουρκία, στο Κουσανταί και στην αρχαία Έφεσο. Η εμπειρία εκεί είναι συναρπαστική, αφού η αρχαία πόλη σώζεται σε μεγάλο ύψος και δεν χρειάζεται καθόλου να επιστρατεύσεις τη φαντασία σου για να τη «δεις» όπως ήταν στις δόξες της. Αφήνω στην άκρη την επίσης συναρπαστική εμπειρία του Μουσείου της με την πολυμαστοφόρο Άρτεμη.

Η πρωτεύουσα επισήμως δεν ονομάζεται Βαθύ αλλά Λιμάνι Βαθέως ή σκέτα Σάμος. Εδώ είναι συγκεντρωμένες όλες οι υπηρεσίες, πολλές από τις οποίες στεγάζονται σε εντυπωσιακά κτήρια, νεοκλασικά στην πλειοψηφία τους. Κάποια απ' αυτά είναι αποτέλεσμα δωρεών, αφού οι πράξεις ευποίας αποτελούν παράδοση του νησιού. Τέτοια κτήρια είναι το Αρχαιολογικό Μουσείο, το Δημαρχείο και η Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη, ακόμα και παλιότερες καπναποθήκες, και όλα αξίζουν την επίσκεψή μας, ανεξαρτήτως του αντικειμένου που φιλοξενούν. Όμορφη είναι και η πλατεία Σοφούλη με τον λέοντά της, ενώ σε επαφή μ' αυτήν προς το βουνό διασώζεται σε εξαιρετική κατάσταση ο παραδοσιακός οικισμός του Άνω Βαθέως (φωτογραφία). Παρ' ότι λαβωμένος από τον σεισμό του 2020, διατηρεί τον χαρακτήρα του, όχι όμως και τις λειτουργίες που τον εξυπηρετούσαν στο παρελθόν (εμπόριο, διασκέδαση κ.ά.), όταν ήταν πολυάνθρωπος.

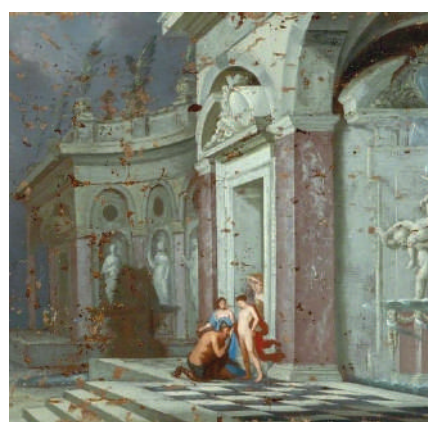
Η ανταγωνιστική πόλη του Καρλοβάσου δεν έχει νησιώτικο αλλά νεοκλασικό χαρακτήρα. Απαρτίζεται από τρεις ουσιαστικά οικισμούς, το Παλιό Καρλόβασι, το Νέο και το Μέσα, και επιδεικνύει το πλούσιο οικονομικό του παρελθόν με πλήθος όμορφων και εντυπωσιακών κτηρίων. Βάση της οικονομικής ευμάρειας υπήρξε η ναυτιλία και ακόμα περισσότερο η βυρσοδεψία και η διάθεση του σαμιώτικου γλυκού κρασιού. Σήμερα σώζονται πολλά από τα εργοστάσια της βυρσοδεψίας, ένα από τα οποία έχει μετατραπεί από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου σε Μουσείο. Το Καρλόβασι αναδεικνύεται σταδιακά στο κύριο λιμάνι του νησιού, ενώ φιλοξενεί και τη Μαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αιγαίου, με αρκετούς φοιτητές, οι οποίοι του προσδίδουν ακμάζουσα όψη. Φιλοξενεί επίσης το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας της Σάμου.

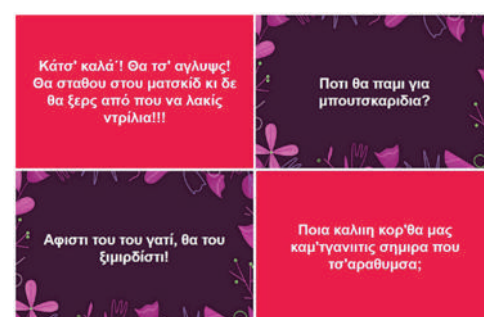
Σαφώς μικρότερος σε έκταση και πολύ περισσότερο σε πληθυσμό είναι ο Μαραθοκάμπος, στην άλλη άκρη του νησιού. Είχε κι αυτός στο παρελθόν σημαντική οικονομική δραστηριότητα, οφειλόμενη κυρίως στη γεωργία και στη ναυτιλία, σήμερα όμως η οικονομική δραστηριότητα είναι δυσχερής. Οι κάτοικοι, εκτός των γερόντων, έχουν στην πλειοψηφία τους μετακινηθεί κοντά στη θάλασσα, στους παραθαλάσσιους οικισμούς Όρμος Μαραθοκάμπου και Βοταοάκκια, όπου έχει συγκεντρωθεί σημαντικό τμήμα της τουριστικής δραστηριότητας της Σάμου. Ο Μαραθοκάμπος χαρακτηριζόταν στο παρελθόν από αυστηρότητα στην εξουσία, με μεγάλα κινήματα, μεταξύ των οποίων πιο γνωστό είναι εκείνο των Γιαγδών, οι οποίοι υπήρξαν πρωτοπαλίκαρα του Θεμιστοκλή Σοφούλη και στη συνέχεια άσπονδοι αντίπαλοί του. Η κυβέρνηση Βενιζέλου είχε στείλει τότε σώμα Κρητών χωροφυλάκων για την κατάπιξη του κινήματος, το οποίο έχει αφήσει άσχημες μνήμες στη συνείδηση των Σαμιωτών, εξαιτίας των φρικαλεοτήτων που είχε διαπράξει, με αποκορύφωμα το κάψιμο μιας γυναίκας του σογιού αυτού.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των Σαμιωτών είναι η πολιτική τους συμπεριφορά, με την αριστερά να σημειώνει παραδοσιακά μεγάλα εκλογικά ποσοστά. Αυτό οφείλεται στην κομμουνιστική ένταξη μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού κατά τον εκπατρισμό του στη Μέση Ανατολή το 1943, εξαιτίας των ανελέητων γερμανικών βομβαρδισμών. Στον εκάστοτε στρατό υπηρέτησαν πολλές εκατοντάδες Σαμιωτών, οι περισσότεροι από τους οποίους ασπάστηκαν την κομμουνιστική ιδεολογία και συμμετείχαν στο Κίνημα της Μέσης Ανατολής, και μετά την κατάπιξη του οδηγήθηκαν στα «Σύρματα». Επανερχόμενοι μετά το τέλος του Β' Πολέμου στη Σάμο δημιούργησαν σημαντικά ερείσματα, ιδίως στην αγροτική του κοινωνία, και απάρτισαν το αντάρτικο του δεύτερου εμφυλίου πολέμου. Ήταν το μοναδικό νησί, και μάλιστα μικρού μεγέθους, στο οποίο αναπτύχθηκε Δημοκρατικός Στρατός, αφού ακόμα και στην Κρήτη με τη μεγάλη της ενδοχώρα, η συντριβή του ελαβε χώρα πολύ πρώιμα. Σε μνύνομαι ότι αρχηγός του Δημοκρατικού Στρατού διετέλεσε ο Γιάννης Μαλαγάρης, θείος της γυναίκας μου από την πλευρά του πατέρα της. Ο Μαλαγάρης είχε διατελέσει συνταγματάρχης του Ελληνικού Στρατού και υπήρξε πρόσωπο σεβαστό τόσο από τους δικούς του όσο και από τους αντιπάλους.

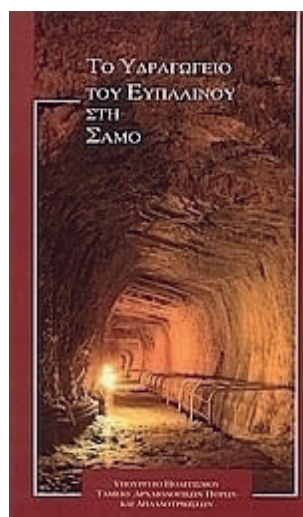

Για ένα ακόμα λόγο αισθανόμαι περήφανος στη Σάμο, για τα βαπτιστικά ονόματα των συγγενών μου. Έχω αναφερθεί ήδη στο φαινόμενο αυτό, της χρήσης των αρχαιοελληνικών ονομάτων. Ο ιστορικός ερευνητής Νικόλαος Ζαφειρίου είχε εντοπίσει το 1946 75 αρχαιοπρεπή ονόματα σε σύνολο 375, τα οποία απέδιδε σε «αρχαιοφίλους αναδόχους», τους οποίους είχαν μιμηθεί στη συνέχεια και άλλοι. Αργότερα το 1986 ένας άλλος ερευνητής, ο Νικόλαος Δημητρίου, σε δική του έρευνα είχε εντοπίσει 242 ονόματα, επισημαίνοντας ότι το φαινόμενο άνηξε ιδιαίτερα στην ανατολική Σάμο. Είναι το ίδιο ακριβώς που παρουσιάζεται στα καθ' ημάς στο Αμάρι, όπου μετά την επανάσταση του 1821 και ιδιαίτερως μετά από εκείνη του 1866 οι μορφωμένοι Αμαριώτες δημιούργησαν ένα ρεύμα αρχαιοελληνικών βαπτιστικών ονομάτων (Ιδομενέας, Αριστείδης κ.ά.). Οπωσδήποτε στην οικογένειά μου στη Σάμο νιώθω να μπαίνω σε χρονοκάψουλα, έστω και αν γνωρίζω ότι καμία συνέχεια δεν υπήρξε από την εποχή του Πολυκράτη, αντίθετα είχε σημειωθεί τον Μεσαίωνα ερήμωση του νησιού. Χαίρομαι μιλώντας με τους εξαδέλφους Ιάσωνα, Τιμολέοντα και Θεόπρεπο, τις θείες Ζαφειρία, την ανιψιά Ισμήνη και βέβαια τη σύζυγο Αλκμήνη, έστω κι αν αυτή υπήρξε κατά τη μυθολογία σύζυγος του Αμφιτρύωνα και μητέρα του Ηρακλή και όχι των άχρωμων και άοσμων Χάρη και Κωστή αντίστοιχα.

Δεν μπορώ να κλείσω χωρίς να αναφερθώ στη Σαμιακή Διάλεκτο. Είμαι περήφανος όχι μόνο για την Κρητική αντίστοιχη, για την οποία υπήρξα οργανωτής ημερίδας και επιμελητής βιβλίου, αλλά και για την Σαμιακή, η οποία μου ακούγεται και πιο ποιητική. Σ' αυτή τη διάλεκτο έχω διαβάσει δεκάδες παραμύθια στα παιδιά μου, από μια εξαιρετική έκδοση του Ιδρύματος Δημητρίου, πρότυπη στο είδος της, τέτοια που εμείς δυστυχώς δεν διαθέτουμε ακόμη στην Κρήτη (ιδιο το στάδιο δόξης λαμπρόν, για νέους επιστήμονες!). Η Σαμιακή είναι μια διάλεκτος που εντάσσεται σαφώς στο βορειοελλαδικό ιδίωμα. Οι Σαμιώτες δεν είναι περήφανοι μεν για τη διάλεκτό τους, όμως την χρησιμοποιούν μετ' επιτάσεως, σ' αντίθεση μ' εμάς τους Κρητικούς, που ενώ είμαστε παραπάνω από περήφανοι, ελάχιστα έως καθόλου τη βάζουμε στο στόμα μας. Γι' αυτό και σήμερα θα αποχαιρέτησω τους αναγνώστες των «Αναδιφήσεων», μιλώντας σαμιώτ'κα: «χιλίες ευχές να τ' ακλουθάν!»

Τους χρειάζεται ένας Πολυκράτης...

Συνηθίζω να συστήνω βιβλία σχετικά με τα θέματα των «Αναδιφήσεων». Για τη Σάμο θα μπορούσα να παραθέσω πολλά, με τα αντίστοιχα επιχειρήματα για το καθένα. Ένα από τα καλύτερα, εκλεκτό στο είδος του, είναι εκείνο με τον τίτλο «Το υδραγωγείο του Ευπαλίνου στη Σάμο» του αρχαιολόγου και εκ των ανασκαφών του μνημείου αυτού Hermann Kienast. Μεταφέρω εδώ από τον πρόλογο: «...αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά έργα της αρχαίας τεχνολογίας και η ανασκαφή του ανήκει στα πιο εντυπωσιακά κατορθώματα της αρχαιολογικής έρευνας. Το μνημείο, που μέχρι τα νεότερα χρόνια ήταν καταχωμένο και γνωστό μόνον από την αρχαία παράδοση, έπρεπε να ανασκαφεί και να αποκαλυφθεί, να μετρηθεί και να μελετηθεί, κι αυτά απαιτούσαν κοπιαστική και μακροχρόνια εργασία...». Όπως καταλαβαίνουμε, άθλος υπήρξε όχι μόνο η κατασκευή αλλά και η ανασκαφή του μνημείου. Δυστυχώς όμως φαίνεται ότι «άθλος» είναι στις μέρες μας για το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων η επανέκδοση του σχετικού βιβλίου στα ελληνικά, αφού είναι προ πολλού εξαντλημένο. Μήπως, αναρωτιέμαι, τους χρειάζεται ένας Πολυκράτης ή, ακόμα καλύτερα, η άρση της μονιμότητάς τους, προκειμένου να αρχίσουν στοιχειωδώς να κάνουν τη δουλειά για την οποία πληρώνονται, εξασφαλίζοντας πόρους από τον πολιτισμό στη χώρα μας αλλά και γνώση για όσους ενδιαφέρονται γι' αυτόν; Υ.Γ. «Άθλος» φαίνεται ότι υπήρξε και η επισκευή και ανάδειξη του Ευπαλίνου Ορύγματος, που πήρε -ούτε λίγα ούτε πολλά- τρία ολόκληρα χρόνια και απαιτήσε -ούτε λίγα ούτε πολλά- 3,1 εκατομμύρια ευρώ. Ποιος είπε ότι οι άθλοι του Ηρακλή ήταν οι μεγαλύτεροι της ιστορίας;

Μικρά αλλά με σημασία

Για όσους και όσες σκοπεύουν να επισκεφθούν τη Σάμο, παραθέτω μερικές προτάσεις επισκέψεων, πέραν όλων των παραπάνω. Δεν θα πρέπει να χάσουν την ευκαιρία να επισκεφθούν τον θερινό κινηματογράφο Rex στους Μυτιληνιούς, που προσφέρει πέραν του εξαιρετού περιβάλλοντος, με ζυγίλια φυτών και ποικιλία λογογραφικών αντικειμένων, και δωρεάν Λουκομάδες! Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η επίσκεψη στους Μανολάτες και ιδιαίτερως σ' ένα εκεί κατάστημα αναμνηστικών και χρηστικών αντικειμένων. Είναι αξιοπρόσεκτη η καλαισθησία με την οποία έχουν επιλεγεί τα προς πώληση (αλλά και τα μη πωλούμενα και τα μουσειακά) αντικείμενα, κεραμικά, ζωγραφικά έργα, βιβλία και πρωτότυπα δώρα. Το κατάστημα αυτό τυπώνει και δικές του καρτ ποστάλ υψηλής αισθητικής (θέματα λαογραφικά, ιστορικά, πολιτικά, πανίδα κ.ά.), οι οποίες αποτελούν όσση μέσα στο πέραγος των ακαλαίσθητων αντίστοιχων που κυκλοφορούν στη Σάμο και όχι μόνο.

* Ο Χάρης Στρατιάδακης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας, strharis@yahoo.gr, 2831055031